

POZIVNICA

“Da ljudi istinski vole, uvijek bi mogli okrenuti drugi obraz, ali za to ne bi bilo povoda.”

- *Kenneth Waltz, Čovjek država i rat1*

U svojoj teorijskoj analizi čovječanstva i rata, društveni naučnik Kenneth Waltz primjećuje da ljudi nisu ni savršeno racionalni niti istinski vole, što je misao koja se ponavlja i dovodi do zajedničkog zaključka kojeg nalazimo u tekstovima Sv. Augustina, Baruha Spinoze, Reinholda Neibuha i Hansa J. Morgenthaua o pravednim ratovima i ratnim zločinima, u kojima razmatraju ideju da politički problemi proizlaze iz našeg inherentnog potencijala za binarno zlo i dobro.² Dokazuje li ponašanje poput krađe, silovanja, masakra u Srebrenici da je čovjek loš? Šta je s stvarima koje upućuju na dobrotu, kao što su dobročinstvo, ljubav, samožrtvovanje i oprost? Može li dobro biti radikalno, kao što predlaže politička teoretičarka Hannah Arendt?³ Zašto su se ti ljudi decenijama dobro slagali u tadašnjoj Jugoslaviji, a onda, u očiglednom naletu bijesa, nisu? Ako je ova dvojna priroda fiksirana u nama kao ljudskim bićima, šta možemo učiniti da postignemo mir? Ovo potonje pitanje bilo je centralna preokupacija stručnjaka za međunarodne odnose. Nakon što je administracija Billa Clintona promovirala “tezu demokratskog mira”⁴ - teoriju da jačanje liberalne demokratije dovodi do općeg mira, administracije koje su se smjenjivale rezultirale su kontroverznim intervencijama u Bosni, Afganistanu, Iraku, Libiji i Siriji. Naglašavajući ovaj skup historijskih akcija, intervencionističke političke stranke tražile su opravdanje naginjući ka utopiji. Ako ti sukobi manje leže u prirodi ljudi ili pak njihovom državnom aparatu, možda onda proizilaze iz društvene aktivnosti. Sukobi se mogu posmatrati kao nuspojava natjecanja i saradnje gdje, nažalost, igre i rituali mogu prerasti u smrtni teror. Istraživanje ovog pomaka s natjecanja na otvoreno neprijateljstvo moglo bi potaknuti raspravu o tome zašto se masovna zvjerstva i društvene traume još uvijek događaju.

Nakon što se Jugoslavija 1991. raspala na šest republika, gorke političke, nacionalne i etničke podjele zahvatile su regiju i dovele do niza ratova za nezavisnost. Među najbrutalnijim i najdestruktivnijim sukobima bio je bosanski rat koji je harao Bosnom i Hercegovinom od 1992. do 1995. godine. Najpoznatije je bilo masovno ubijanje preko 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka u i oko Srebrenice. Genocid, koji je započeo 11. jula 1995. i trajao jedanaest dana rezultirao je potpunim istrebljenjem muških članova cijelih porodica. U njihovo sjećanje, svake godine između 2006. i 2020. godine umjetnica Aida Šehović obilježavala je 11. juli, godišnjicu genocida, godišnjim “nomadskim spomenikom” pod nazivom ŠTO TE NEMA, koji je u partnerstvu sa zajednicama bosanske dijaspore postavljala na javnim trgovima širom svijeta. U svim gradovima u kojima je gostovala, javnost je bila pozvana da postavljaajući fildžane na tlo i puneći ih kafom koja se pravi na licu mjesta tokom cijelog dana uzme učešće u stvaranju spomenika. Kafa ostaje neispijena u spomen na žrtve. Posljednja iteracija rituala ŠTO TE NEMA održana je u Memorijalnom centru u Srebrenici, u Potočarima. Za Šehović, Srebrenica je bila logično i prikladno mjesto za proglašenje kraja ovog godišnjeg događaja.

Ova se izložba fokusira na arhiv ŠTO TE NEMA, kojeg čine plakati koji najavljuju svaku od ukupno petnaest iteracija ovog godišnjeg rituala od 2006. do 2020. godine, kao i zbirka od više od 8.372 fildžana. Broj fildžana u zbirci trebao je odgovarati broju poznatih srebreničkih žrtava, iako tačan broj ubijenih možda nikada neće biti poznat, jer proces identifikacije mrtvih još uvijek traje. Dizajn za ŠTO TE NEMA (Spatium Memoriae) 2006-2021. referenca je na sistem polica koje forenzički timovi koriste za pohranjivanje, označavanje i identifikaciju ljudskih ostataka koji se do danas otkrivaju u masovnim grobnicama širom Bosne i Hercegovine. Ovaj umjetnički rad, koji je prezentiran tokom petnaest godina, bio je istraživanje o tome kako se historija i sjećanje predstavljaju u javnom prostoru u stvarnom vremenu. Sada, u stacionarnijem arhivskom obliku, koji oponaša arhitekturu koju koriste arhivisti, i oblikovanu za analizu i organizaciju, Šehović naglasak prebacuje s rekonstrukcije na očuvanje. Trajna posvećenost umjetnice predstavljanju ovih predmeta otkriva i kako se pojedinci koji su preživjeli masovne zločine i genocid mogu osnažiti da oblikuju javno sjećanje preuzimanjem kontrole nad vlastitim pričama, jer njezin projekt pokazuje njezinu sposobnost da oblikuje pamćenje zajednice.

Također, dio arhive i izložbe čini Porodični album (ŠTO TE NEMA), serija fotografija koje repliciraju dijelove zidova ureda Udruženja Žene Srebrenice iz Tuzle, u Bosni i Hercegovini, lokalne organizacija koju su osnovale porodice žrtava genocida u Srebrenici, s kojima Šehović saraduje od 2006. godine. Uprizorena je zbirka imena i fotografija ubijenih i onih koji se vode kao nestali. Portreti i dokumenti postavljeni su na zidovima ureda Udruženja kao živi arhiv porodica preživjelih. Sistematskim dokumentiranjem svakog pojedinačnog zida u njegovom prostoru, Šehović je rekreirala dio fizičkog okruženja u kojem te žene neumorno obavljaju svoj posao. Njezin dokumentarni primjerak sam je po sebi spomenik žrtvama i počast trajnoj misiji ove grupe. Replika ovih slika vizualna je i iskustvena afirmacija. Porodični album, koji je predstavljen kao višedimenzionalna fotografska instalacija, bavi se također razmjerom i gravitacijom, koristeći portret, i ostaje dokument koji prenosi kolektivne pokrete i snagu zajednice. Rad istražuje ideje o prisutnosti i odsutnosti, kao i višegeneracijskim traumama, uvjeravajući preživjele i gledatelje da ti zločini neće biti zaboravljeni.

U Bosni i Hercegovini, kao i na mnogim mjestima, poziv na kafu je poziv za društvenu interakciju. Pravljenje čaja, kafe i srodni rituali prisutni su diljem svijeta, od Brazila, Indonezije, Italije, Francuske do Japana. Od hipsterskog kafića do lokalnog Starbucksa, druželjubivost toplog napitka univerzalno je i specifično, subjektivno iskustvo.

Nadalje, poziv na kafu je poziv na razgovor. Kafa može biti metafora i za sličnosti i za razlike između ljudi i regija, čak i ako su udaljeni jedni od drugih samo nekoliko milja. Podgorica, u Crnoj Gori, koja je donedavno bila i pokrajina Srbije, udaljena je svega 205 milja od Sarajeva, a nasljena je muslimanima koji govore istim jezikom kao Bosanci. Međutim, kafa se tamo, kako se čini, pravi na drugačiji način, ali je osjećaj druženja s prijateljima ili porodicom uz kafu isti.

Sarajevo je prvi grad u Evropi koji je imao kafanu, koja je otvorena 1534. godine. Ona ilustrira kulturne utjecaje i lančane reakcije koje su se dešavale kroz historiju, preživjevši čak i sukobe između Osmanlija i Austro-Ugarskog

Carstva, kao i uvođenje rasprava uz kafu u modernim kafićima tokom perioda prosvjetiteljstva u Parizu i Londonu. Društvo koje je posjećivalo ove objekte izrodilo je revoluciju među buržoaskim francuskim republikancima i pokrenulo osiguravajuće divove poput Lloyda, koji je i sam nastao u kafani 1688. godine. Također, masovna komercijalizacija brendova poput Starbucksa u Sjedinjenim Državama uklopila se u ovaj obrazac kafića, oslikavajući ta vremena. Kafa je na mnogo načina piće modernog doba. U svojoj knjizi *Lexus i maslinovo drvo*, ekonomista i pisac za *New York Times*, Thomas Friedman predstavio je svoju “Zlatno-lučnu teoriju sprječavanja sukoba”, u suštini navodeći da zemlje s franšizom McDonalda ne ratuju jedna protiv druge jer je njihova srednja klasa dovoljno jaka da podrži svoju integriranu mrežu i promovira učinkovito rješavanje sukoba.⁵ Jednako tako, može se reći da nacije s franšizom Starbucks obično žive u miru jedna s drugom. Moka s obranim mlijekom, spoj kapitalizma i liberalne demokratije, koja se kuha kao standardizirano piće. Kafa je roba koju su na šire područje Balkana najvjerovatnije donijele Osmanlije sa postaja na Crvenom moru gdje su njihovi trgovci komunicirali s Etiopljanima i Somalijcima koji su pili pića dobivena od ovog zrna. Kafa je uistinu globalna roba.

Tokom nedavnog istraživačkog putovanja u Oxford u Engleskoj, krenula sam u potragu za kafanom Queens Lane Coffee House, koja je otvorena 1654. i koja se smatra prvim kafićem na engleskom govornom području, iako neki to spore.⁶ I danas je to kafana. Prvobitni vlasnik, sirijsko-židovski migrant (kojeg je danas naslijedio turski migrant), otvorio je svoju trgovinu koja je gledala na poznatu ulicu High Street, nasuprot ispitnih učionica Univerziteta Oxford. Njegova tadašnja klijentela, neizbježno povezana s mnogim važnim otkrićima u nauci, matematici i politici, navodno je tamo vodila svoje rasprave i razgovore. Studenti i profesori zacijelo su uživali u ovom novitetu i održavali ga stoljećima. Iako se uzročna veza ne može dokazati, ovaj se period podudara s osnivanjem modernih javnih muzeja, uključujući univerzitetski muzej Ashmolean, koji je osnovan 1683. godine. U njemu je smješten prekrasan kafić, koji je danas postao neizbježni element svih muzeja. Nažalost, u vrijeme moje posjete, kafana Queens Lane Coffee House bila je privremeno zatvorena zbog kovida, po prvi put u gotovo pet stotina godina. Pandemija je prekinula dugogodišnju tradiciju.

Svakodnevni ritual ispijanja kafe s dragim osobama važna je kulturna i porodična praksa na području Balkana. Projekt umjetnice Šehović, na svojevrstan način je slavljenje njezine kulturne baštine. Njezin rad također ukazuje na brojna univerzalna iskustva za koja umjetnica vjeruje da mogu okupiti ljude u daljnjim raspravama koje bi mogle spriječiti buduća stradanja ali i koja nadahnjuju njezine planove za ono što bi mogla biti trajnija budućnost spomenika ŠTO TE NEMA. Koristeći svoj jedinstveni pristup društveno angažiranoj umjetničkoj praksi, Šehović je saradivala s lokalnim zajednicama na izradi svake iteracije stalne i aktualne arhivske instalacije, pozivajući učesnike da izdvoje vremena koliko je potrebno da se naspe kafa i da tako odaju počast, ali i da se okupe i međusobno zbliže. Instalacija, kao umjetničko djelo u javnom prostoru, otkrila je kako se čin oporavka može doživjeti kako na ličnom tako i na univerzalnom nivou. Projekt također potiče i propituje formalne aspekte tradicionalnih spomenika, sugerirajući da bi budući spomenici trebali biti odraz saradnje sa zajednicama i unutar njih.

Ova izložba povezuje značajnu populaciju Bosanaca prve i druge generacije na ovom području. St. Louis je dom najveće populacije bosanskih imigranata u Sjedinjenim Državama, a ova zajednica imala je snažan utjecaj na šire tkivo kulturnog života ove regije. Iako je historijska i specifična za sukob na Balkanu, izložba Aide Šehović također istražuje univerzalne teme identiteta i raseljavanja, kao i meditacije o kolektivnom sjećanju, otpornosti zajednice i ozdravljenju, uz nadu da kafa može biti pozivnica za promoviranje sličnosti, a ne različitosti, i u konačnici, možda biti simbol zajedničkog čovječanstva.

Politički utjecajni teolog Niebuhr uokvirio je moderne teorije o pravednom ratu i humanitarnom intervencionizmu koji je dominirao vanjskom politikom posljednjih trideset godina. Slučaj je htio da je radio baš u St. Louisu kao profesor teologije na teologom fakultetu Union Theological Seminary u Webster Grovesu, tik uz cestu do Parka skulptura Laumeier. Obrazloženje za američku intervenciju u jugoslavenskom ratu snažno se naslanja na Neibuhrove teorije, koje su posljednjih pet američkih predsjednika prigrlile i provodile, s kontroverznim rezultatima. Bosanska zajednica u St. Louisu direktno je preseljena kao rezultat humanitarne intervencije Sjedinjenih Država 1990-ih. U ovom slučaju, rezultati su bili uspješni. Zaustavljena su masovna stradanja u Sarajevu i šire, premda pomoć do Srebreničana nije stigla. Preživjeli i izbjeglice iz zone sukoba pronašli su svoj novi dom, a stanovnici St. Louisa dijele kruh ili ispijaju kafu sa svojim novim komšijama. Aidini fildžani, koji obilježavaju najalarmantnije stradanje u ovom sukobu, našli su odgovarajuće geografsko mjesto u Sunset Hillsu, u blizini samog mjesta koje je Niebuhr zamišljao kao mjesto gdje će ljudski promašaji, neadekvantnosti države i pomanjkanje mašte koju rat predstavlja biti rješavani kroz mehanizam vanjske politike.

Dana Turković, kustosica

1. Kenneth Waltz, *Čovjek država i rat1* Teorijska analiza (Columbia University Press, 2018.) str. 2.
2. Ibid. str.10. Dodatna preporučena literatura: Sv. Augustin, *Grad Božji*; Spinoza, *Teološko-politički traktat*; Neibuhr, *Moralni čovjek i nemoralno društvo*; i Morgenthau, *Politika među narodima: Borba za moć i mir*.
3. Amos Elon je u svom radu zabilježio, Izopćenje Hannah Arendt, uvod u djelo „Eichmann u Jeruzalemu: Izvještaj o banalnosti zla Arendt”, u kojem Arendt insistira da samo dobro ima dubinu. Dobro može biti radikalno; Zlo nikada ne može biti radikalno, ono može biti samo ekstremno, jer još ne posjeduje niti dubinu niti ikakvu demonsku dimenziju — i to je njegov užas! — Može se širiti poput gljiva po površini zemlje i opustošiti cijeli svijet. radioopensource.org/hannah-arendt-and-the-banality-of-evil/, pristupljeno 25.8.21.
4. Prema teoriji demokratskog mira, demokratije rijetko ratuju protiv drugih demokratija. Politolozi su iznijeli brojne teorije pokušavajući tačno identificirati koji elementi demokratije promoviraju ovaj međusobni mir, s nadom da bi demokratski mir mogao biti konačni protuotrov ratu.
5. Friedman, Thomas; *Lexus i maslinovo drvo: Razumijevanje globalizacije* (Picador, 2012.) str. 249.
6. U Londonu je kasnije iste godine prvu kafanu otvorio ekscentrični Grk po imenu Pasqua Roseé, u ulici St Michael’s Alley, Cornhill. Kafane su ubrzo postale uobičajena pojava, naročito nakon engleskog građanskog rata (1642-1651). <https://www.historic-uk.com/CultureUK/English-Coffee-houses-Penny-Universities>, pristupljeno 26.8.21.

BIOGRAFIJA UMJETNICE

Aida Šehović rođena je 1977. u Banjoj Luci, u Bosni i Hercegovini. Šehović je diplomirala na Univerzitetu Vermont 2002., a magistrirala na Hunter Collegeu 2010. godine. Od 2006. godine, njen projekt ŠTO TE NEMA obilazio je međunarodne gradove kao što su Sarajevo, Ciri, Venecija, Istanbul, Toronto, Čikago, Boston i sjedište UN-a. Njezin je rad bio izložen, između ostalog i u Kanadskom muzeju ljudskih prava, Winnipeg, u Palazzo Dandolo Paolucci, u Veneciji, u Sokratovom parku skulptura i Muzeju Queens u New Yorku. Dobitnica je nagrade ArtsLink 2006, stipendije Jacob K. Javits 2007. i stipendije Emerging Artist Fellowship organizacije Sokratovog parka skulptura 2013. godine. Šehović živi i radi u New Yorku.

LAUMEIER
SCULPTURE PARK

AIDA ŠEHOVIĆ: ŠTO TE NEMA

25. SEPTEMBAR —
19. DECEMBAR 2021.

LAUMEIER / 12580 Rott Road
SCULPTURE PARK Saint Louis, Missouri 63127
314.615.5278 www.laumeier.org

Posebno zahvaljujemo Laumeierovom rezidentnom kulturnom naučniku za 2021. godinu, Elviru Mandžukiću.

Rad i programe Parka skulptura Laumeier velikodušno podržavaju St. Louis County Parks, Regionalna umjetnička komisija, Umjetničko vijeće Missourija, Vijeće za umjetnost i obrazovanje i niz drugih korporacija, fondacija, pojedinačnih donatora i članova.

Dodatna sredstva vezana uz pomoć za saniranje posljedica COVID-19 osigurali su National Endowment for the Arts, Windgate Foundation, US Small Business Administration i St. Louis County Small Business Relief Program.

AIDA ŠEHOVIĆ: ŠTO TE NEMA podržavaju Fondacija Windgate i Fondacija Vilcek.

Posebno zahvaljujemo Danielu McGrathu, historičaru, Oxford, UK.

[U nastavku]
Aida Šehović, Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA
11. juli 2020. u Potočarima/Srebrenica, Bosna i
Hercegovina. Foto: Paul Lowe © Aida Šehović. Sva
prava pridržana.

